

Çevre, Aile ve Çocuk

Environment, Family and Child

Özben Kocakurt ve Seval Güven
Hacettepe Üniversitesi

Öz

Çevre, genel anlamıyla; insanın içinde yaşadığı ve sürekli olarak yararlandığı tüm doğal varlıklar ile meydana getirdiği kültür ve tarihin birbiriyle ilişki ve etkileşim içinde bulunduğu bir sistemler bütünü olarak ifade edilmektedir. Çevre kirliliği dünyada olduğu gibi ülkemizde de her geçen gün artan boyutlarıyla önemini hissettirmektedir. Çevrenin çocuk sağlığı üzerindeki etkileri birçok bilim dalında ilgiyle gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak bugünün nesilleri, geleceğin tüketicileri olan çocukların ihtiyacını karşılayıcı, refahını artırıcı bir ortam sağlarken, geleceğin teminatının yok edilmemesi gerekmektedir. Sürdürülebilir Kalkınmayı sağlamanın en etkili yolu, bireylerin eğitilmesiyle mümkündür. Bu konuda kadınlara önemli görevler düşmektedir. Çevresel olarak bilinçli bir nesil yetiştirmede en iyi yöntem, çevreyi içeren konularda kapsamlı bir eğitim vermektir. *Anahtar Sözcükler:* Çevre kirliliği, çocuk, çevre eğitimi, kadın.

Abstract

The environment, generally speaking, is a system comprising the natural world, and human culture and history continually in interaction and from which people benefit. As with elsewhere in the world, the day by day increase in environmental pollution makes itself felt in our country. The issue of the effect of pollution on child health has come to prominence in many areas of science. It is essential that today's generation do not destroy the assurance of a future in their quest to create an environment which meets the needs and increases the wealth of their children, the consumers of the future. The most effective way to ensure sustainable development is possible only through individual education. In this enterprise, women are to undertake an important duty. The best way of producing a generation who are environmentally aware is to provide wide ranging education including environmental issues. *Key Words:* Environment pollution, child, environment education, woman.

Giriş

Çevre, genel anlamıyla, insanın içinde yaşadığı ve sürekli olarak yararlandığı tüm doğal varlıklar ile meydana getirdiği kültür ve tarihin birbiriyle ilişki ve etkileşim içinde bulunduğu bir sistemler bütünü olarak ifade edilmektedir. İnsan var olduğundan bu yana hem çevresindeki olaylardan etkilenmiş, hem de çeşitli faaliyetleriyle çevresini etkilemiş, tahrip etmiş, çevrenin kirlenmesine neden olmuştur. Çevre kirliliği dünya da olduğu gibi ülkemizde de her geçen gün artan boyutlarıyla önemini hissettirmektedir (Kaş, 2001). Doğal denge gittikçe bozulmaktadır. Çarpık kentleşme, sanayi ve evsel atıkların bilinçsizce atılması, hava, su, toprak gibi doğal kaynakların israf edilmesi ve eğitimsizlik çevre kirliliği sürecini hızlandırmaktadır (World Resources, 1994). Çevre

kirliliği sürecinde en fazla etkilenen grup çocuklardır. Çocuklar çevreden önemli boyutlarda etkilenen bir gruptur. Etkilenme fiziksel, biyolojik ve sosyal boyutlarda olmaktadır.

Çocuk ve Çevre

Çocuklar çevresel koşullara karşı büyüklerine göre çok daha fazla duyarlıdır. Bedensel ve zihinsel gelişim içerisinde olmalarından dolayı çevresel etmenlerin kalıcı etki yapabilme riski oldukça yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde her yıl 5 yaşından küçük 14 milyon çocuk sağlıklı içme suyu, yetersiz sanitasyon, çevre kirliliği, yaygın hastalıklar ve beslenme yetersizliği sonucu ölmektedir (UNICEF-UNEP-1992). Çocuk, anne karnında ve doğumdan sonra bulaşıcı hastalık etmenlerine açıktır. Biyolojik çevrenin birçok ögesi çocukta önemli sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına yol açar (Güler ve Çoban,

Arş. Gör. Özben Kocakurt ve Yrd. Doç. Dr. Seval Güven, Hacettepe Üniversitesi, Ev Ekonomisi Yüksekokulu, Ev Ekonomisi Bölümü, Ankara.

noğlu, 1994). Bu tür sağlık sorunlarının ortaya çıkmasında çocuklar üzerinde etkili olan çevresel tehditler şunlardır:

1. Güvenli Su ve Sanitasyon Koşullarından Yoksunluk:

* Su yaşamdır. Güvenli içilebilir suya ulaşmak tüm insanlar için temel bir haktır. Biyolojik bulaşıcılar ve kimyasal kirlenmeler, su kalitesine gölge düşürmektedir.

* Çoğu zaman suyun ulaşılabilirliği kalitesinden önemlidir.

* 21.yy'ın başlarında dünyadaki insanların %18'i güvenli içilebilir sudan yoksundur.

* 2000 yılında şehir atık sularının yalnızca Asya'da %35'i, Latin Amerika'da %14'ü temizlenebilmektedir.

* İshale bağlı hastalıklardan her yıl yaklaşık 2 milyon çocuk ölmektedir. Son 10 yıl içerisinde II. Dünya Savaşı'ndan beri savaşlarda ölen tüm insan kayıplarından daha fazla çocuk ölmüştür.

* 1998 yılında 15 yaşın altındaki 1 milyondan fazla çocuk sıtma nedeniyle ölmüştür. Sıtma 0-14 yaş grubunun ikinci ölüm nedenidir. Her on sıtma vakasından dokuzu Sahra-altı Afrika ülkelerindedir.

2. Kimyasal Kirlilik ve Radyasyon:

* Artan izolasyon, azalan havalandırma

* Tütün kullanımı

3. Doğal Kaynakların Tahribi:

* Güncel olarak bakıldığında; dünyada yeterince yiyecek ve içecek olmasına rağmen hâlâ 149 milyon çocuk kötü beslenmektedir. Mevcut nüfus artışı, 50 yıl içinde besin üretimini üç katına çıkarmayı zorunlu kılmaktadır.

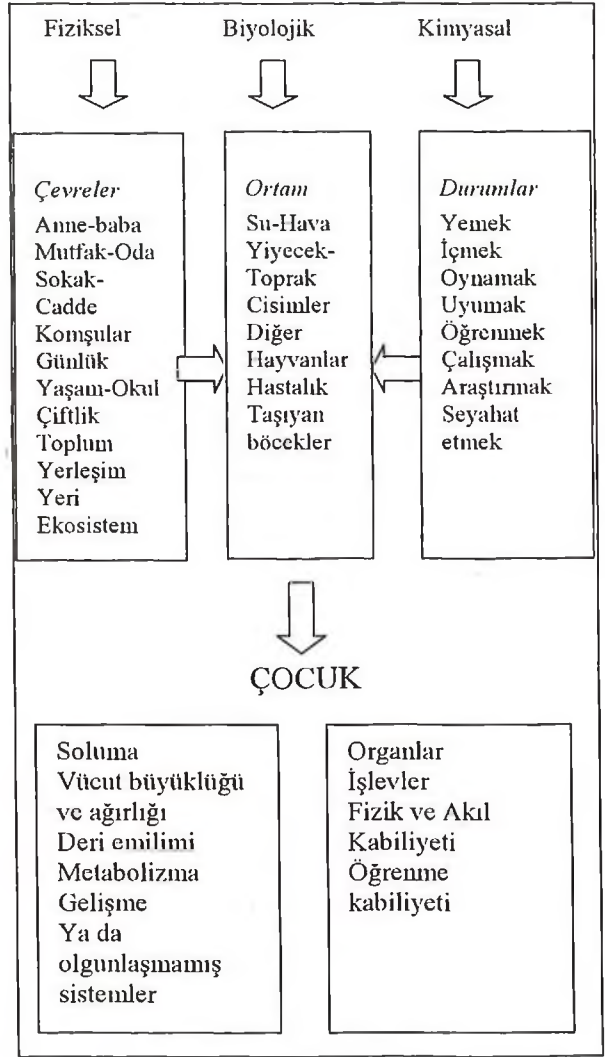
* Yaklaşık olarak dünya nüfusunun %30'u değişik formlarda kötü beslenmektedir. 2/3'ü Asya'da olan 149 milyon çocuk yetersiz beslenmektedir ([http:// www.cevrehekim.org.tr/sempbild.htm](http://www.cevrehekim.org.tr/sempbild.htm))

Gerçekten çocuklar büyümek, gelişmek için yetişkinlere göre daha yüksek oranda hava, su ve yiyecek tüketirler. Yetişkinlerde daha uzun sürede ortaya çıkabilecek birçok hastalık çocuklarda daha kısa sürede etkili olur (Şahin, 2002).

Çevrenin çocuk sağlığı üzerine etkileri hem tıp alanında hem de mühendislik, hukuk ve eğitim alanlarında son yıllarda giderek artan bir ilgiyle gündeme gelmiştir. Uluslararası kuruluşlar, üniversiteler, meslek örgütleri ve sivil toplum kuruluşları çalışmalar yürütmekte, hükümetler tarafından çevre ve sağlıkla ilgili oluşturulan kuruluşlar, çocukların çevre sağlığını öncelikli konu olarak ele alma eğilimini benimsemeye başlamıştır. Bu duru-

mun öne çıkan nedeni olarak iklim değişikliği gibi global çevre sorunlarının yarattığı kamuoyu duyarlılığının yanı sıra çocukların gelişme döneminde bulunmaları, erişkinlere göre çevresel etkenlere daha duyarlı olmaları, etrafındaki risklere karşı habersiz ve korunmasız kalmaları, ortaya çıkan birçok hastalığın önlenemez ya da azaltılabilir nitelikte olması ve toplumsal geleceği tehdit etmesi sayılabilir (<http://www.yayim.meb.gov.tr/yayimler/sayi28/hadimogullari.htm>).

Çevresel tehditlerin çeşitli olması, çocukların çevresel risklerden etkilenme durumunu daha da artırmıştır. Çocukların bu risklerden etkilenme durumları şu şekildedir:

Çevresel etkenlerden yoğun bir şekilde etkilenen çocukların, çevre koşullarının bozulmasında yönlendirici

bir güce sahip olduğu da bilinmektedir. Çünkü çocukların küçük yaşta edindikleri davranışları ve alışkanlıkları şimdi ve gelecekte yetişkin bir birey olarak topluma kattıklarında çevreyle ilgili bilinçli faaliyetlerin temelini teşkil etmektedir. Kısacası çocukların çevre korunmasıyla ilgili olarak kazandıkları çevre ahlakı, çocuğun yetişkinlik dönemine erişmesine kadar geçen sürede ve yetişkin olduktan sonra da yaşamının sonuna kadarki dönemde etkili olacaktır (Anon, 1992).

Çevre Eğitimi

Dünyada 15 yaşından küçük 1.7 milyar çocuk bulunmaktadır. Dünya nüfusunun %32'sinden fazlasını bu kesim oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde çocukların genel nüfusa oranı gelişmiş ülkelere göre daha yüksektir. 2000 yılında yapılan son nüfus sayımına göre ülke nüfusunun %12.06'sını 0-4 yaş, %11.47'sini 5-9 yaş, %10.56'sını 10-14 yaş grubu çocuklar meydana getirmektedir. 0-14 yaş grubu çocuklar nüfusun %34.09'unu oluşturmaktadır (Yener ve Kocaman, 2001). Bu oran dikkate alındığında, çocukların bugünkü ihtiyacını karşılamak için refahlarını artırıcı bir ortam sağlarken gelecek kuşakların da ihtiyaçları göz önüne alınarak doğal kaynakların bilinçli olarak kullanılması gerekmektedir (Anon, 1994). Burada öne çıkan konu, şimdiki kuşakların gelecek kuşaklara olan sorumluluğudur. Bu yüzden güvenliğimizin ve geleceğimizin daha da refah içinde olmasını sağlamanın tek yolu, çevre ve kalkınma konularının dengeli bir şekilde ele alınması gerekliliğidir. Bu da Sürdürülebilir Kalkınma kavramını ortaya çıkarmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma kavramı, bugünün ihtiyaçlarını gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak olarak tanımlanmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınmanın merkezi insanıdır.

Kalkınmayı sağlamanın en etkin yollarından biri ise kalkınmayı etkileyen ve etkileyecek olan şimdinin ve gelecek kuşakların bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi ile mümkündür. Bu nedenle çevresel olarak bilinçli bir nesil yetiştirmede en iyi yöntem ise çevreyi içeren konularda kapsamlı bir eğitim vermektir. Başka bir deyişle, çevre konusunda bugün sorunlarımız varsa, bu sorunları çocuklarımıza duyurmada, önlem almada ilk başvurulacak yol eğitimden geçmektedir. Bu bakımdan çocuğa verilecek eğitim iki düzeyde gerçekleştirilmelidir. Birincisi okul öncesinde verilecek eğitim, ikincisi ise okullarda örgün eğitim yoluyla verilecek eğitimidir (Nazlıoğlu, 1991).

Araştırmalar göstermektedir ki insan bütün yaşamı boyunca öğreneceklerinin çok önemli kısmını okul öncesi çağda öğrenmektedir. Okul öncesi eğitim, çocuğun içinde yaşamakta olduğu ortamı görmeye, tanımaya ve öğrenmeye başladığı bir dönemdir. Çocuğun çevresiyle ilgili olarak algılamaya başladığı ilk şey, içinde bulunduğu ortamın tümünün çevre olduğudur. Odası, evi, ailesinin bireyleri, komşuları, varsa bahçe, sokak, vb. Bu dönem içinde anneler babalara göre çocukla daha çok birlikte olurlar ve daha yoğun ilişki içindedirler. Bu nedenle Sürdürülebilir Kalkınmada etken olarak rol oynayan kadınlara çocukların eğitilmesi konusunda önemli görevler düşmektedir. Çocuk çevresini tanıırken anneler tarafından verilmesi gereken doğru mesaj, etrafındaki nesnelere, kişilerin yani bu ortamın kendine ait olduğu, kendisinin de bu ortamın bir parçası olduğudur. Böylece çocukta çevreyi benimseme, çevreye ait olma kavramı ve duygusu gelişecektir. Bundan sonra ebeveynler tarafından uygulanabilecek adım ise, sorumluluk duygusunun benimsetilmesidir. Bunun için ilk olarak çocuğun gerçek çevresi olan evde, ev ortamını temiz, düzenli ve sağlıklı tutmanın önemi anlatılarak ve uygulatılarak (oyuncakların düzenli toplanması, evin kirletilmemesi, çöplerin düzenli toplanması, atılmaması) çevreyi koruyucu davranışlar kazandırılabilirler. Bir diğeri ise, kır gezintilerine çıkma, hayvanat bahçesine, parka ya da müzeye gitme, gezilere katılma, tatile çıkma, bahçeye çiçek ya da ağaç dikme, birlikte alışverişe çıkma gibi faaliyetler sonucunda doğayı tanımaları ve çevre kirliliği konusunda bilgilendirilmeleri sağlanabilir. Ayrıca görülen her bitki ve hayvan türünün hayatımız için vazgeçilmez önemini, tükettiğimiz şeylerin tümünün doğadan geldiğini, bir gün gelip tamamen biteceklerini anlatarak onlara doğa sevgisini aşılayabilir, doğayı nasıl kirletmeden yaşayabileceğimiz konusunda özellikle ev ve aile yaşantısında uygulanabilecek bilinçli çevre koruyucu davranışlarla örnek olunabilir (Ural, 1991; Nazlıoğlu, 1991).

Çocuğa okul öncesinde verilecek eğitimin bir başka boyutu da erken yaşta doğru tüketim davranışlarının kazandırılmasıdır. Çocukların küçük yaşta öğrendikleri tüketim alışkanlıkları, gelecekte yetişkin olduklarında çevreyi etkileyecek en önemli faktörlerdendir. Aile, çocukların tüketici olarak sosyalleşmesinin başladığı ilk yerdir. Çünkü tüketim alışkanlıkları ve kalıpları öncelikle ailede kazanılmaktadır. Bir başka deyişle aile, çocuk büyürken yalnızca gelişimini yönlendirmekle kalmaz, aile içinde veya dışında çocuk için tüketim davranışlarıyla ilgili bir davranış modeli de oluşturur. Üstelik çocuklar hangi ha-

vayı soluyacaklarını, hangi suyu içecekleri, hangi yiyecekleri tüketecekleri, hangi giysiyi giyecekleri konusunda tamamen ana-babalarının tercihlerine uymak zorunda kalmaktadır (Anon, 1994). Bu yüzden ailelerin bilinçli tüketim davranışları ile ne satın almak istiyorlarsa, bu ürünlerin sonradan çevreye tekrar kazanılabilir olup olmadığına dikkat etmeleri, yeniden kullanılabilen ürünleri satın almaya özen göstermeleri ve bu ürünlerin kullanımını alışkanlık haline getirmeleri, çocuğun bu davranışları örnek alması bakımından önemlidir (Görmez, 1993; TSE, 1992). Ayrıca çocukların kişilik sahibi, özgür düşünceli, topluma yararlı bireyler olarak yetiştirilmesi, üretime etkin bir şekilde katılarak ülke kalkınmasında çevreyi göz ardı etmeden katkıda bulunabilmesi konusunda bilinçli ve etkin çocukların yetiştirilmesi ve yeni davranış modeli oluşturmada ebeveynler çocuklar üzerinde etkili bir güce sahiptir. Bu konuda da özellikle bilinçli aileye ve birey olarak da bilinçli kadınlara düşen önemli görevler vardır. Bu yüzden daha iyi bir yaşam için gerekli olan çevreyle ilgili bilgi ve beceriler, çevre duyarlılığı ile ilgili değerler, insanların geleceğini temsil ettiğinden, annelere yani kadınlara aktarılmalıdır. Bu da kız çocuklarının okuryazar olmaları ve çevre konusunda gerekli bilgileri almalarının önemini ortaya koymaktadır. Çünkü kadınların şimdi ve gelecek nesillerin yararlanacağı kaynakların tahrip edilmemesi, bugünkü nesillerin ihtiyacını karşılayıcı, yoksulluğu azaltıcı bir kalkınma sağlaması konusunda önemli sorumluluklar yüklenmelerinden dolayı çevresel olarak bilinçli yeni bir çocuk nesli yetiştirme görevi de onlara düşmektedir (Güven, 1995).

Çocuğa verilecek eğitimde ikinci bir aşama ise, okullarda verilecek eğitimidir. Bu eğitimin ana amacı, çocuğun çevreyle ilgili edindiği bilgiyi ihtiyacına göre kullanabilmek ve geliştirebilme gücünü kazandırabilmek, her türlü yeniliğe ayak uydurabilecek, her yeni sorunu çözümlenebilecek bireyler yetiştirmek olmalıdır. Ayrıca çocuklara bu eğitimle, toplumsal ve kültürel birikim aktararak, çocuklarda kültürel bir birikimi sağlamak ve çevre ile çevre sorunları, sorun alanları, sorunların çözümü ve özellikle çocuklara sorumlu oldukları alanlar konusunda bilgi vermek gerekir (Nazlıoğlu, 1991).

Eğitimde başarıya ulaşmanın yolu; neyi, nerede, ne şekilde öğretileneğinin bilinmesiyle başlar. Devamlı bir süreç olan eğitimin amacı, birey ve toplumlara çevrenin karmaşık iç yapısının anlatılmasının sağlanması, çevre sorunlarının çözümünde bilinçli ve etkin bir biçimde katkıda bulunmaları için bilgi kazandırılması; her yaş, meslek ve eğitim grubundaki kişilere çevre eğitiminin sis-

temli, planlı bir şekilde verilmesi; çevreyle ilgili olayların yakından takip edilmesi, sağlıklı bir çevre yaratılmasında bireysel katkıda bulunulması, bireylerin hak ve sorumluluklarının bilincine varması, çevre sorunlarına sebep olanların uyarılıp, olumlu davranmaya yönlendirilmesi ve en önemlisi çevreye duyarlı yeni bir davranış modeli oluşturulmasıdır (Anon, 1994).

Günümüzde eğitim, ülkelerin hedeflerine ulaşmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bütün alanlarda olduğu gibi çevre eğitimine verilen önemin ve çevre duyarlılığının da artmakta olduğunu gözlemlemekteyiz. Çağdaş ülkelerin çevre eğitimine giderek artan bir şekilde önem verdikleri bir dönemde ülkemizdeki çevre eğitimi uluslararası bir platformda kabul görmüş gelişmeler doğrultusunda yeniden gözden geçirilmesi gereken bir konu haline gelmiştir. Ülkemizde de çevresel eğitimin, çevre için sorumluluğun ve bilincin gelişmesi amacıyla gelecekte ve şimdi çevreyi korumak için ömür boyu süren bir süreci içermesi sağlanmalıdır. Bu eğitim, kişisel sorumluluğu motive etmek ve uygulama sonuçlarını göstermek için kullanılmalıdır. (http://www.teb.org.tr/mised/haberler_1/8.php).

Kaynakça

- Anon, S. (1992). Çevre ve çocuk. *Çevre ve İnsan Dergisi*. Ankara: Çevre Bakanlığı Yayınları.
- Anon, S. (1994). Tüketici kararları ve çevre. *Çevre Bülteni*. Ankara: TSE Yayınları.
- Bilim ve Akıl Aydınlığında Eğitim Dergisi. (2002, Haziran). *Etkili çevre eğitimi nasıl olmalıdır?* Retrieved 3 Aralık 2002 (indirilmiştir) from the World Wide Web, <http://www.yayim.meb.gov.tr>
- Görmez, K. (1993). *Çocuk ve çevre*. İstanbul: Doğan Ofset.
- Güler, Ç. & Çobanoğlu, Z. (1994). *Çocuk ve çevre*. Ankara: Çevre Sağlığı Temel Kaynak Dizisi.
- Güven, S. (1995). Sürdürülebilir kalkınmada kadının rolü. *Çevre ve İnsan*, 22 (6), 36-40.
- Kaş, S. (2001). *Ailede kadının çevre korunması ile ilgili davranışlarının incelenmesi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Nazlıoğlu, M. D. (1991). *Çevre eğitiminin önemi, çevre üzerine*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- Nazlıoğlu, M.D. (1991). *Sürdürülebilir kalkınma açısından kadın ve çevre. Sürdürülebilir kalkınma el kitabı* (1.Baskı).
- Şahin, Ü. (2002, Mayıs). *Çocuklar üzerinde çevresel tehditler*. Uluslararası Çevre ve Çocuk Sağlığı Sempozyumu Basın Bildirisi. Retrieved 3 Aralık 2002 (indirilmiştir) from the World Wide Web, <http://www.cevrehkim.org.tr/sempbild.htm>

- Şahin, Ü. (2002, Mayıs). *Uluslararası çevre ve çocuk sağlığı sempozyumu basın bildirisi*. Retrieved 3 Aralık 2002 (indirilmiştir) from the World Wide Web, <http://www.cevre.hekim.org.tr/sempbild.htm>
- TSE. (1992). *III. Milletlerarası tüketici korunması ve tüketici hakları sempozyumu*. İstanbul.
- Türk Eczacılar Birliği. (2002, Kasım-Aralık). *Çevre*. Retrieved 3 Aralık 2002 (indirilmiştir) from the World Wide Web, <http://www.teb.org.tr>
- UNICEF-UNEP. (1992). *Çocuklar ve çevre*. Ankara: UNICEF.
- Ural S. (1991). *Okul öncesi dönemde çevre için eğitim, çevre eğitimi*. Ankara: Türkiye Çevre Vakfı Yayınları.
- World Resources. (1994). *A guide to the global environment people and the environment*. England.
- Yener, S. & Kocaman, T. (2001). *Demographic characteristics of child population*. UNICEF.

Geliş : 21 Mayıs 2003

İnceleme : 26 Mayıs 2003

Düzeltilme : 6 Ekim 2004

Kabul : 18 Ekim 2004